

84

lwy

999

2013

566. A760

Լույս
999

Հրատարակիչ Գրիգոր Ասլանյան

№ 760

566

ՔՀ
33610

ՎԵՀ. ՀԱՅՐԻԿԸ ԲԱԳՈՒ

Գ Բ Ե Ց
Ս. Մ. Ծ Ո Ց Ի Կ Ե Ս Ն

15 փետրվար 1898

ԲԱԳՈՒ
Տպարան «ԱՐՄԻ»
1898.

566. A760.

40-474 2049802 229

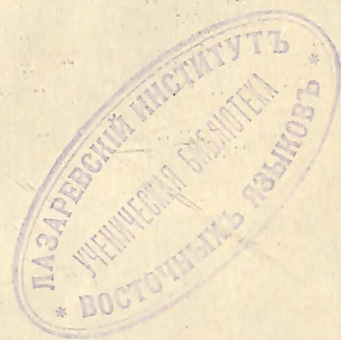
Дозволено цензурою 21 Апрѣля 1898 г., г. Тифлисъ

Հ Ր Ս Մ Ա Ն Ա Ի Ն. Ա. Օ Տ Ո Ի Թ Ե Ա Ն

999-2013

18993

ՎԵՀ. ՀԱՅՐԻԿԸ ԲԱԳՈՒ

Բագուցի հայեր, ստուգիւ, իրենց համբաւին համաձայն վայելուչ ընդունելութիւն մը արած էին Ամենայն Հայոց Հայրապետին, որ առաջին անգամ լինելով կը կարողանար շնորհ բերել, երջանկացնել Բագուն:

Հինգշաբթի, փետրվարի 5-ին, առաւօտեան ժամ 10—11-էն սկսեալ, արդէն արտակարգ կենդանութիւն մը կը տիրէր քաղաքէն դէպի երկաթուղու կայարանը տանող պողոտային վրայ, քաղաքի երկսեռ հասարակութեան ամեն խաւերէն խառն, գլխաւորաբար հայ, ամենքն ալ մեծ եռանդով լեցուած կայարանի շուրջը, մանաւանդ մէջը հաւաքուած էր խումբն բաղմութիւն, որ հեազհետէ աւելացած էր:

Ժամը մէկին կը հասնի Թիֆլիզէն եկող շոգեկառքը կայարանին առջեւ, ուր տեղ խոնուող ահագին բաղմութիւնը, ամենքը միաբերան քանիցս կը գոչեն որստընդոստ «կեցցէ՛ Հայրիկ»:

Վեհ. Հայրապետը սովորական գնացքով ճամբորդած էր: Խոնարհամիտ ու անփառասէր Հայրիկը մերժած էր Թիֆլիզէն՝ առանձին գնացքով գալ, որ առաջարկուած էր Բագուի հայ հասարակութեան կողմէ:

Կանխապէս արդէն՝ կայարանի կայսերական սենեակները, մուտքը տոմսակով, հարիւրէ աւելի անձեր պատ-

րաստ կը գտնուէին Վեհափառն ընդունելու, որոնց մէջ էր նաեւ քաղաքագլուխ պ. Բելեափսկին, ամեն ազգէ խառն իրաւասուններով, ոստիկանապետ իշխան Վօլկօնսկին, մի երկու մամուլի ներկայացուցիչներ. մնացեալք՝ բոլոր՝ Բագուի հայ հասարակութեան ընտրեալ ներկայացուցիչները, քահանայից դասը, և մասնաւորապէս Վեհն ընդունող մասնախմբին անդամներն էին:

Վեհափառն իւր ուղեկիցներով, բլատֆօրմէն մինչև ներս ձգուած կարմիր մահուդի վրայէ անցնելով կ'առաջնորդուի կայսերական սենեակներէ մին, ուր պատրաստուած գեղեցիկ բարձր գահաւորակի մը վրայ բազմելով մի քիչ հանգիստ կ'առնէ:

Այս միջոցին քաղաքագլուխ պ. Բելեափսկին կ'արտասանէ սա առեւտրականութիւնը. — Իմ կարծ ժամանակեայ պաշտօնավարութեանս միջոցին բազմ ունեցայ ընդունել երկու բարձրաստիճան հոգեւորականներ, մին նորին բարձր սրբազնութիւն Էքզարխին, և միւսը, ներկայիս՝ Նորին Ս. Օծութիւն Ամենայն Հայոց Հայրապետին: Հանգամանք մը որ, Աստուծոյ դէպի զիս ունեցած բարի հայեցողութիւնը հաւատացնել կուտայ ինձ: Ես՝ առանց կրօնի ու ազգի խնայողութեան իմ իրաւասուններով կրնդունեմ Ձերդ Վեհափառութիւնը, ապացուցանելով որ Հայոց Վեհ. Հայրապետը իւր ամբողջ կեանքով, մեծ գործունէութեամբ ու գաղափարով վստահած է ամեն ազգերու ջերմ համակրութիւնը, որոնց եթէ ոչ ամենը տեսած, գէթ լսած են: Մնաց որ ինքը արդէն բոլոր գործերովը հաւաստած է թէ առանց կրօնի խտրութեան սիրող է դրացի ազգերու հետ միշտ համերաշխութեամբ և եղբայրական ոգւով ընթանալուն: Ուստի, կրկին բարի գալուստ մաղթելով, կը հայցեմ Ձեր Վեհափառութեան օրհնութիւնը:

Վեհափառ Հայրապետը պատասխանեց. — Չորս տարի է, որ ես Ռուսիա կը գտնուիմ, եւ այդ ժամանակիս մէջ

չստ բաւեր եմ շատ Բագու ֆաղափին եւ անոր պատշաճ քանակիչներուն վրայ: Այս պատճառաւ միշտ ցանկութիւն ունեցած եմ այցելել Բագուն, քայց հակառակմանքները իմ այդ դիտարկութեանը արգելք եղան: Թիժիկ գալով, ուր ի միջի այլոց տեսնուեցայ իշխան կառավարչապետի հետ, վճռեցի վերջապէս այցելել Բագուն. եւ այս օր Աստուծոյ ողորմութեամբ յաջողեցայ: Պ. Քաղաքագլուխ, դո՛ւք ասացիք որ քիչ ժամանակ է ձեր պաշտօն ստանձնելիդ, քայց ես գիտեմ որ, արժանաւոր մարդիկ կարճ ժամանակի մէջ ալ շատ օգտակար գործեր կը կատարեն: Կը ցանկաւ ձեզ ալ հաշուել այդ մարդոց շարքին մէջ: Ուստի, Տիրոջմէն կը խնդրեմ որ, դո՛ւք արեւելի երկար տարիներ՝ արեւի մեծ եռանդով վարե՛ք ձեր պաշտօնը՝ յօգուտ Բագուի ֆաղափացիներուն: Կ'օրհնեմ ձեզ եւ ձեր աշակից իրաւասունները:

Թարգմանի առժամեայ պաշտօնը վարեց՝ երդուեալ հաւատարմատար պ. Ա. Ասրիբէկեանը:

Քիչ յետոյ Վեհ. Հայրապետը բաւական հանգստացած, դուրս կուգայ կայս. սենեակէն, և պ. Շակիտանովի կողմէ իւր տրամադրութեան յանձնուած քառաձի չքեղ կառքին մէջ կը նստի ու ճամբայ կ'ենէ հազարաւոր ժողովրդոց «Կեցցէ՛ Հայրիկ» խլացուցիչ աղաղակներուն մէջէն, ամեն կողմէ իւր Սուրբ Աջով՝ օրհնութիւն բաշխելով:

Հայրապետական չքախումբի առջևէն կառքով կ'ընթանայ պ. ոստիկանապետը, ոտքի վրայ, երեսը դէպի Վեհը: Յետոյ Տ. Գիւտ աւագ և Տ. Տաճատ քահանաները՝ որոնք Հայրապետական խաչանիչ դաւաղանները կը կրեն: Մի ուրիշ կառք, որուն մէջ նստած են Տ. Կորիւն և Տ. Տիրայր վարդապետները, կաթուղիկոսական դաւաղանը բռնած: Վեհի կառքին, որուն կը հսկեն զոյգ շաթիրները կառքին ետեւ բարձրաւանդակի մը վրայ նստած, կը յաջորդէ այն կառքը, որուն մէջ նստած են Թիֆլիզի առաջ-

նորդ Սուրէնեան սրբազան, և դեր. Գէորգ. ծ. վարդ. Երեցեան: Հուսկ ապա՝ Ղարաբաղի յաջորդ ու Շամախու կոնսիստորի նախանդամ զոյգ Սահակ հայր սուրբերը և այլք:

Ոտականութեան ժողովրդին պարտաւորիչ դարձուցած մանրամասն կարգապահութեան կանոնները պահուած է: Հայրապետական խումբը, անթիւ հետեւորդներով, կը յառաջանայ արագընթաց, ծովեզրի ճամբով, դէպի քաղաք, մինչև հայոց մայր եկեղեցւոյն առջև: Ս. Հայրապետը տաճար մտաւ՝ ամպհովանիի և պատշաճաւոր շարականներու երգեցողութեանց մէջով: Աղօթեց և ողջունեց ժողովուրդը, խոստանալով ուրիշ առթիւ խօսել: Դարձեալ ամպհովանիի տակով՝ տաճարէն դուրս գալով նստաւ իւր կառքը և ուղղուեցաւ Հայոց Մարդասիրական ընկերութեան հոյակապ շէնքը:

Այն ամէն ճամբաներէն, որ անցաւ Վեհը, չբախմբին ետեւէն անթիւ կառքերու, մէկ ժամէ ի վեր երթեկուծութիւննին ընդհատուած թրամվէյներու, ժողովրդեան անվերջ «կեցցէ՛ Հայրիկ» գոչիւններու ու փռչիի ամպերու մրրիկ մ'էր որ կը սրանար: Ի պատիւ, ճամբուն վրայ աչքի կ'իյնային երբեմն վաճառատուններ, որոնք գոցուած էին:

Վեհը, իւր համար պատրաստուած առանձնասենեակը քաջուելով մի քիչ հանգստացաւ. իրեն ծառայողները միմիայն շաթիրներն են գիշեր և ցերեկ:

Առժամանակեայ վեհարանի ընդունելութեան մեծ գահլիճին մէջ, որ ճաշակաւոր կերպով կահաւորուած էր, այցելութեան եկաւ նահանգապետ պ. Րօզէն, ժամ 2¹/₂-ին:

Պ. նահանգապետը նախ «բարի գալուստ» մաղթեց, հարցուց Անոր առողջութիւնը, և իւր ուրախութիւնը յայտնեց, որ Ամենայն Հայոց Հայրապետին հետ տեսակցելու հաջողագիւտ բաղդը և Անոր օրհնութիւնը

առնելու երջանկութիւնը կը վայելէ: Նա իւր փոխադարձ խընդակցութիւնը արտայայտելէ յետոյ, ի միջի այլոց պ. նահանգապետին ասաց. —

Նահանգապետի մը պաշտօնը, արդարեւ շատ ծանր էր և պատասխանատու է, մասնաւորապէս Բագուի, որ արդիւնաւէտ, հարուստ մի տեղ լինելով, արդիւնքի զարգացմանը եւ յառաջդիմութեանը համար՝ արեւի աշխատանքին ու տնտեսական կրթական: Ուստի կրնադքեմ ձեզ ոյժ ու անկողն կարողութիւն՝ ձեր բարձր պաշտօնը արեւի կատարելապէս վարելու համար:

Պ. նահանգապետը շնորհակալութեանը հետ, դէպի Վեհը ունեցած խորին համակրանքը յայտնեց: Քաղաքին արդի տնտեսական դրութեան վրայ ալ մի քանի կարեւոր հարցումներ արաւ Վեհը, որուն իւրաքանչիւրին պ. նահանգապետը պատասխան տուաւ, և Ս. Հայրապետին Այլը համբուրելով մեկնեցաւ:

Տեսակցութիւնը տեւեց մօտաւորապէս քսան րոպէ:

Վեհ. Հայրապետի ուղեւորութեան միջոցին, մշտական թարգման նշանակուած է՝ պ. ֆ. Վարդանեան:

Ներկայացաւ նաև ոտականապետ իշխան Վօլիճսկին, որուն Վեհ. Հայրապետը խօսեցաւ թէ. — Դեռ մի քանի ժամ է, որ մնած եմ Բագու. լնայելով այդ քիչ ժամանակին, քաղաքացիներէն շատերն ձեր օրհնակեցի կարգապահութեան եւ անընդհատ գործունէութեան մասին: Լըսեցի, թէ դուք դեռ մի ամիս է, որ այդ պաշտօնին մեջ մնած եք, բայց քաղաքը արդէն բարեփոխուած է, եւ դուք ամենուն համակրողութեամբ կ'ըմբռնուիք: Ուստի, կ'օրհնեմ ձեզ, եւ կ'աղօթեմ որ արեւի յառաջդիմեմք: Լաւ ուսկիւնապետը քաղաքին պահապան հրեշտակն է, որովհետեւ անկեց կախուած է քաղաքացիներուն անորոշութիւնը եւ իսպառնութիւնը:

Իշխան Վօլկոնսկին չափազանց շնորհակալ եղաւ և համբուրելով Այր հեռացաւ:

Այնուհետև հետզհետէ սկսեցին ներկայանալ քողաքին յայտնի անձնաւորութիւնները, որոնք Վեհին կը ծանօթացնէր պ. Ա. Ծատուրեանը: Վեհը հայ նաւթատէրերուն յայտնեց թէ փափաք ունի՝ գնալ անձամբ մօտէն տեսնել նաւթի արդիւնաբերութեան եղանակը և կերօսինագործութեան գործարանները, որոշ գաղափար մը կազմելու համար:

Այսօր, ինչպէս եկեղեցին, նոյնպէս մինչև երեկոյ վեհարանէն ներս տոմսակներով միայն մտնել կարգադրուած էր՝ կարգադիր մասնախմբին կողմէ:

Երեկոյեան, ժամ 10-ին ներկայացան կարգադիր մասնախմբի անդամները, որոնց հետ նա երկար ու մտերմաբար խօսեցաւ, որ տեւեց մինչև կէս գիշեր:

Յաջորդ օրը, ուրբաթ առաւօտ, ներկայացան պ. քաղաքագլուխը, և պ. պ. Սաֆարեան, Այլլադեան, Օրուշ Ալի բէյ, որոնց հետ Վեհը խօսեցաւ բաւական քաղաքի գործերուն վերաբերմամբ: Ներկայացան նոյնպէս Շամախու ներկայացուցիչները, առաջնորդութեամբ Մարաղեանց քահանային: Խօսուեցաւ մասնաւորապէս Շամախի բացուելիք ապագայ՝ նոր թեմական գալոցին և եկեղեցական խնդիրներու վրայօք:

Կէս օր է: Փողոցներու բերան պ. ոստիկանապետի կարգադրութեամբ, ինչպէս երէկ, չուաններ կապուելով երթեկեկութիւնները խզուած է այն մեծ ճամբուն բոլոր երկայնքը, ուրկէ նորին Վեհափառութիւնը պիտի անցնի, գնալու համար փոխադարձ այցելութեան՝ պ. Նահանգապետին:

Կուղեկցին Սուրէնեան Սրբազան, Երիցեան հայր սուրբ, գաւազանակիր և քարտուղար Կորիւն վարդապետ, թարգման պ. Վարդանեան և ուրիշներ:

Ընդունելութեան պատշաճ արարողութիւններէն յետոյ, խօսք բացուելով Վեհին ասաց պ. Նահանգապետին — Երէկ երբ Բագու մտնելով ֆարափի ճամբով եկեղեցի կ'երթայի՝ Պոլիսը, իր գեղեցիկ ֆարափները ու Վոսփոսը յիշեցի...: Դուք ալ գնացէ՛ք տեսնե՛ք Պոլիսը:

Պ. Նահանգապետը պատասխանեց թէ. — Այո՛, գնացած տեսած եմ: Արդարև, Վեհափառ Տէր, Պոլիսը՝ հրաշալի է երևոյթով, երբ մանաւանդ մարդ Վոսփոսի ներուցէն ներս կը մտնէ շրջենաւով, սակայն, երբ ուղևորը նաւահանգստի քարափն ելնելով ներքին մասերը կ'այցելէ այնչափ գոհ չի մնար:

Յետոյ վաճառքներու վրայօք խօսակցութիւններ եղան, մասնաւորապէս Երուսաղէմի հայոց Ս. Յակոբայ վանքի մասին, և իբրև այդ մեծ վանքին ծառայող հոգևորականութեան միաբաններէն՝ Վեհը ներկայացուց՝ Երիցեան հայր սուրբին, որ շուտով՝ էջմիածին եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի: Պ. Նահանգապետն ու հայր Երիցեանը մէկզմէկու հետ մի քիչ ֆրանսերէն լեզուով խօսակցեցան:

Վեհի՝ Նահանգապետին այցի երթեկելութեան ժամանակամիջոցին, մօտաւորապէս երեք քառօրդ ժամ, հակառակ անթիւ ժողովրդեան ամենուրեք՝ Անոր կառքին աւելի մօտէն մեծարանքներ ընծայելու բուռն տենչին ու սրբտաղին ոգևորութեան կարգը հաստատապէս պահպանուած էր:

Այս օրուանէ սկսեալ, առանց տոմսակի այլևս, անվերջ մասնաւոր ընդունելութիւններէն դատ, օրուան մէջ, 3—4 ժամու չափ ալ առաւօտ երեկոյ, Վեհափառ ընդունողին սրտազին արտօնութեամբ, խոնարհ դասակարգերէ գունդագունդ հասնող երկսեռ ժողովուրդներու հաւաքա-

կան ընդունելութիւնները կըսկսի։ Ամեն ալ կուգան Վեհարան իբրեւ մի ուխտատեղի յաճախելու երկիւղածութեամբ ու ջերմեռանդութեամբ, ու կըմօտենային ամենասիրելի Հայրիկին՝ խորին ու լռին պաշտօններու զգացումներով...։ Հայրիկ՝ ոտքի կանգնած, բոլորին ալ հաւասարապէս, անխտիր, աղտոտ ու հին լաթերով՝ իրեն մօտ եկող աղքատներուն ալ, գլխով սրտով ու գլխով նայուածքներով Խր սուրբ Աջը գործովանօք կըկարկառէր, և հոգեբուղիս օրհնութիւններ ու երկար՝ բարի խրատներ կուտար։

Վեհ. Հայրապետն ընդունող ու մեծարող մասնախմբի բոլոր պատ. անդամները, թուով քսան, իրենց ստանձնած կամաւոր պաշտօնին կատարելապէս տէրն են. ամեն օր ու ամեն վայրկեան, անձնական գործերնին թողած, երբեմն փոխընդփոխ, բնաւ չեն պակասիր Վեհարանէն։ Ամենքն ալ արժանի են ջերմագին շնորհաւորութեանց։ Այս մասնախմբի նախագահն է՝ պ. Գրիգոր Ասլանեանց։

Շաբաթ օր, փետրվարի 7-ին, Վեհ. Հայրապետը, ինչպէս նախապէս յայտարարած էր, հետաքրքրութիւն կ'ուենայ գնալ Սե քաղաք՝ կերօսին պատրաստող գործարանները դիտելու։

Ժամը 11-ն էր առաւօտեան, երբ դուրս եկաւ Վեհարանէն ու կառք նստաւ։ Կըհետեւին կրօնականներու ստուար խումբէն զատ բաւական թուով պատուաւոր քաղաքացիներ՝ իրենց մասնաւոր կառքերով։ Երկինք ամպոտ է, բայց չ'անձրեւէր։ Բազում մինչև Սե քաղաք, ծովեզերի ճամբով, բոլոր պողոտաներու փողոցները ջուր սրսկուած, մաքրուած են, ժողովրդեան ահագին բազմութիւն խրուուած է ամբողջ ճամբուն երկայնքը։

Երբ Հայրապետը Սե քաղաքի գործարաններուն մօտեցաւ, հայ բանուորներու մեծ բազմութիւն մը խանդավառ ընդունելութեան ցոյցերով ողջունեց զինքը, մի քանի անգամ իրարու վրայ «կեցցէ՛ Հայրիկ» գոչելով։

Ոստիկանապետ իշխան Վօլկօնսկին անշահախնդիր, քաջ ու արթուն միշտ հսկող՝ համակրելի պաշտօնեայ մէջ Ունի վարչական մեծ ազդեցութիւն. նա՝ միշտ կաթուղիկոսական շքախմբին առաջն է, միշտ ոտքի վրայ միշտ դէմքը դէպի Վեհի կողմը, յայտնի յարգանաց արտայայտութեամբ մը. բառին ճիշդ նշանակութեամբ «մալատեց» մը, ինչպէս՝ կը յորջորջէին, զոր ինչպէս տեսանք՝ Վեհի բարձր գնահատման ևս արժանացած է։

Այցելութեան համար որոշուած էր Շուէտացի Նօբէլ եղբ. և ընկ. կերօսին տիպար գործարանը։ Թէև ո՛չ եւրօպական նշանաւոր գործարաններուն, բայց համեմատելով տեղականներուն լաբօրինթօս մ'է այդ գործարանը իր տարածութեամբ։ Գործարանի արտաքին դռնէն ներս գետինը փռուած էր կարմիր մահուդ, որուն վրայէն անցաւ Վեհը ներս՝ հետեւորդներով։ Գործարանի կառավարչի օգնական պ. Կարսոյեփի և մի քանի ուրիշ օգնականներու առաջնորդութեամբ ամեն կողմ կը շրջագայէ Վեհը, ամեն մի տեսած առարկային վրայօք մանրամասն տեղեկութիւններ կը ստանայ. գործողութեան մէջ եղող մեքենաները, աւազանները, զտուած ու չի զտուած նաւթի միջին՝ տարբերութիւններուն նմուշները հետաքրքրաբար կը դիտէր, և պատրաստութեան եղանակին վրայ բացատրութիւններ ընդունելով՝ քիմիաբան պ. Գ. Քալանթարէն, պ. Կարսոյեփէն, և պ. Աբէլեանէն։ Ամենուրեք աշխատող գործաւորները կ'օրհնէր։

Պառլամը տեւց 2 ժամ։ Գործարանէն յետոյ մի քիչ հեռուն գտնուող միկնոյն եղբ. ու ընկ. վարչին շքեղօրէն կահաւորուած գրասենեակը Վեհը ուղղուեցաւ հետեւորդ-

ներով, ուր ի պատիւ Իրեն կանխապէս նախաճաշ պատ-
րաստուած էր:

Վեհը նախ խնդրեց Նոբէլի կառավարչէն որ այս օր
իրենց Հայրիկը դիմաւորելու ու ընդունելու համար գոր-
ծադուլ անող բանուորներուն աւուրչէքը չի զլանայ. ինչ
որ խոստացուեցաւ: Յետոյ նախաճաշի միջոցին, Վեհը գոր-
ծարանի կառավարչին ու օգնականներուն ուղղելով խօսքը
ասաց. —

Նոբէլի եւ անոր գործերու մասին ես շատ շատ ու
կարդացած եմ. բայց այժմ ինչ որ տեսայ, բոլոր շատ-
ներս կրգերագանցեն: Այս բոլորէն կ'երեւայ որ հանգու-
ցեալ Նոբէլ եղած է գործի մարդ, եւ շատ է հասկըցեր
ներկայ դարու սիրող երկաթի, մեքենայի ու շոգիի նշա-
նակութիւնը: Նա՛ իւր յայտնութեան տարակուսանքներուն
շանսաւով, նաքի գործը դրաւ լայն ու հաստատուն աս-
պարէզի վրայ, օրինակ դառնալով ուրիշներուն: Թող
օրհնեալ լինի անոր յիշատակը, եւ այն բոլոր ազնիւ գոր-
ծողներուն, որոնք ինքզինքնին նուիրած եմ ուսման եւ
գիտութեան: Նոբէլ մեռած է, բայց իր ստեղծած գործը
կրմնայ միշտ կենդանի յիշատակ:

Այս միջոցին, բերին Վեհին մատուցին 200 կտորէ
բաղկացած՝ գործարանի մէն մի բաժնի տեսարանները
ներկայացնող լուսանկարներու չքեզ ալբոմ՝ մը, կարմիր
թաւապատ՝ թանկագին տուփի մը մէջ ամփոփուած: Ալ-
բոմի տուփին վրայ ուսերէն գրուած է. «Տեսարան եղբ.
Նոբէլ գործարանին»: Իսկ կափարչին մէջ ոսկեգօծ խոշոր
հայ տառերով «Մ. I.», և մի քիչ ներքե կրկին ուսերէն՝
ոսկեգօծ նեղ ժանեակի մը վրայ փորագրուած. «Նորին Վե-
հափառութեան Կաթուղիկոսին Ամենայն Հայոց. 1898.—
Նուէր Նոբէլ եղբարցմէ»:

Վեհը շնորհակալութիւն յայտնեց Իրեն եղած գովելի
ընդունելութեան համար, և վերագործաւ Բագու:

Կը ներկայանան Բագուի հայոց փակ վարժարաննե-
րուն՝ նախկին ուսուցիչներն իրենց տեսուչ պ. Հայրապետ
Ղուկասեանցի հետ: Կ'ընծայեն զունագեղ՝ ձեռագործ
պատկեր մը էջմիածինը ներկայացնող, բաւական մեծ դիր-
քով: Կը ներկայանան նաև Բագու նահանգի թուրք կը-
րօնականաց մի քանի պետերը: Խօսակցութեանց մէջ Վեհն
յայտնեց աշխարհի վրայ բնակող բոլոր ազգերու եղբայ-
րութեանը մասին Իր մեծ համակրութիւնը:

Ամեն կերպ ցաւեր պարունակող բազմաթիւ խնդիր-
ներ, ամեն օր, ժողովրդեան ամեն խաւերէն ալ, պա-
կաս չեն: Ադոնց պարտն ու պատշաճը, և կարգադրուելու
կարելիութիւն ունեցողներուն բոլորին ալ գոհացում կը
տրուի: Ամուսնալուծական խնդիրներ խիստ շատ ներկա-
յացեր է...:

Կիրակի:

Առաւօտուն կ'ընդունի Բագուի ուսումնարանաց երկ-
սեռ հայ աշակերտները, որոնք խումբ խումբ կուգան կը
ներկայանան: Կը խօսէր անոնց ուսման ու զարգացման կա-
րեւորութեան մասին, խրատ կուտար որ յարգեն ու սի-
րեն իրենց ծնողները, որոնք իրենց համար ամեն ջանք ու
զոհողութիւն չեն խնայեր, թէ՛ լինին աշխատասէր, հա-
մեստ, ճշմարտութիւնը սիրող, որպէս զի իրենք ալ մի օր
կարողանան լինել լաւ հայրեր ու մայրեր:

Պատարագի սկիզբներուն իջաւ մայր տաճար: Հինգ-
շաբթի օրէն ի վեր, եկեղեցւոյն արտաքին դռնէն ներս,
կը բարձրանան դաբնեայ կամարներ, և ներքին դռան
ճակատը մեծ պաստառի մը վրայ նկարուած է Հայրապե-
տական թագ մը, որ կը բռնեն երկու հրեշտակներ, թա-
գին վրայ գրուած է. «էջմիածինն ի հօրէ...» ներքե՝
էջմիածնայ տաճարին մանրանկարը և Ն. Ս. Օծութեան

անուան մեծ սկզբնատառը, պատտառին ճակատը նոյնպէս մեծ գրերով գրուած է. «Տէր պահեա զՀայրապետութիւն Հայոց»:

Վեհի եկեղեցի մանելուն, զանգակները միահաղոյն սկսեցին հնչել երկար, և բոլոր ջահերը՝ պատրոյգէ մոգական գաւազանի մը հարուածով վառեցան:

Մի քիչ դժգոյն է Ան...: Ծերունի Հայրապետը ծունկը դնէ, և ջերմեռանդ կ'աղօթէ երկար...: Պատարագիչն է արժ. Տիրայր վարդապետ: Եկեղեցու բակը՝ շրջականներով, մանաւանդ մէջը, բոլորովին անբաւական, գետին աւսել ձգելու տեղ ստուգիւ չըկայ. ժողովրդեան յորձանքներ, որոնք անհանգիստ անընդհատ այս ու այն կողմ կը տատանին: Երգեցիկ խումբը, թէև լաւ չի կազմակերպուած, կը վարէր ու երբեմն առանձին կ'երգէր յայտնի երգիչ պ. Շահլամեան: Համբաւաւոր երգիչը իւր բնատուր շնորհքը եկեղեցական երգեցողութեանց մէջ ալ որոշ կերպով կ'արտայայտէ:

«Հայր մեր»-ի ժամանակ բեմ կը բարձրանայ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը, քարոզ խօսելու, իր խոստման համաձայն, որուն ժողովուրդը օրերով անհամբեր կը սպասէր: Իւր պարթև հասակը, լուսաշող դէմքը ու արծուի աչքերուն մէջ՝ գերագոյն յուսոյ անշէջ կայծը՝ ամենուն վրայ կը թողու անթարգմանելի ներգործութիւն մը, վեհ տպաւորութիւն մը, մագնիսեալ զգացումներու անգուսպ յորդում մը...: Ու կը խօսի Հայրիկը, սիրոյ ու գթութեան վերայ, խորաթափանց, անուշ ու գորովազեղ՝ դողդոջուն ձայնով, իւր միշտ սիրած սովորութեան համեմատ ժողովրդին հասկնալի լեզուով, իմաստալի ու գիւրդմբունելի:

Դարձեալ կ'ողջունեն զձեզ, սիրելի ժողովուրդ: Միսքս դրածոներս կընձածեն, քե ինչեք էին որ պիտի խօսեի ձեզ: Շատ քան ունիմ ասելու, սակայն ժամանակ չունիմ, սկսաւ եւ. այսպէս վիճակեցաւ...: Կըմնայ ինձ

ներողութիւն խնդրել ձեզէ: Աստուծ եթէ կամի, ողջ մնամ՝ ուրիշ առթիւ երկար կը խօսեմ:

Աստուծոյ մարդեղութեան խորհրդի պատճառները քսցասրեց հակիրճ կերպով, կենդանի՝ քանաւոր փոփոխով մը պատկերացնելով դեռ Քրիստոս աշխարհ չ'եկած՝ այն դարերու համաւարդկային տխուր, ու քարոյական միախառնութիւններէ գուրկ քշուած կեանք. մարդիկ, աւսաց, որոնք ծառի նման կը բուսնէին, կը կանանչէին ու կը յորնային ապարդիւն: Թէ՛ Աստուծ վերջապէս մարդոց այս վիճակին արգահատելով յանձն կ'առնէ սիրով գալ աշխարհ, վերանորոգել ու փրկել մարդիկը, գործեալ ու սիրոյ փետր պատկերները հաստատելով, յանուն նմաններու քարոյեալ՝ գործնական գոհողութեան սուրբ գաղափարի օրինակը ինքն անձամբ տալով:

Կըշարունակէ Հայրիկը.

Բայց մարդիկ մեծ մասամբ, այդ պատկերներուն ու գաղափարին համաձայն չեն գործեր, անձնական են ու աշխարհային են զոս հոգեկան գրաւորմներու չեն հետեւիր: Ունայն է այն աշխատակն ու փաստակ, որ հոգիին հետ յարաբերութիւն ու կապակցութիւն չ'ունի: Աղաչեմք Աստուծոյ որ մեր հոգեկան գրաւորմները միշտ փառ պահեն մեր մեջ, որպէս զի գործադրենք, եւ մի քիչ քերականայ մեր այս քաղաքացի կեանքը:

Հիմակ անցնիմ մեր պատրաստութիւններուն:

Սիրելի ժողովուրդ, որոշ պարսփեր ունիմք կատարելու, եւ պէտք է որ կատարենք իրեր ճշմարիտ քրիստոնեայ. պարսփեր՝ առ Աստուծ, առ ընկեր, առ ընտանիք առ անձն, աստիճանաբար: Իրաւ, շատերս եկեղեցի կուգանք, մոռ կը փառենք, կ'աղօթենք ու դուրս կ'ելնենք, բայց ասով չ'աղքատեալ մեր պարսփ: Մեր մեծագոյն կեանքը եկեղեցիէն դուրսն է. դուրսը պէտք է գիտարարեալ՝ մեր պատրաստութիւնները ձանձնակ: Եկեղե-

999-2013

ցիէն դուրս, փողոցը, երբ կըսեսեմք ողորմիւի ստա-
պեալ մէկը, բայց անոր երեսը չենք նայիր, անոր ար-
տաքին տեսէն զգուշով հեռու կըփախինք. այն ասեմ
կեղծիք է միայն եկեղեցի գալ եւ աղօթելը:

Կը նստի

Տկարոտիւնս չի բողբոռ, շունչս կըկտրի, ցանկացա-
ծիս համաձայն չեմ կարող խօսել:

Սիրելի բագուցիք, երեկ գնացի Սեւ ֆաղափ: Քաղա-
քը սեւ, բայց լուսաւոր աշխարհ իր սեւերուն մէջ: Շր-
ջեցայ, հետազօտեցի, հարցուցի եւ տեղեկացայ, ու ինքնի-
րենս ըսի.— Փա՛նք քեզ Աստուած, դու Բագուի հողին
ներքեւ գանձ ես քաղեր, որ մարդիկ հնարքով դուրս կը
հանեն, կըհարստանան եւ կեանք կըվարեն: Բայց միտ
սա պարծա՞նք է, չէ՞. վասն զի ամենայն բան ինչ որ
մարդիկ կըհնարեն՝ դա ստեղծողի շնորհաց կըպարտին:
Մենք՝ մարդիկս մուրացկաններ ենք. գիտութեան պահե-
սի նիւթերը Աստուած է պատրաստ, եւ մարդոց խելք
ու բանականութիւն է տուած որ աշխատին հանել դը-
ժմարութեանը, երեսի ֆրսիկով միայն հաց ուտելու իր
արդար վճիռը կատարուելու համար: Թեւեւ գիտութեան
փաստաբաններ, կըսեն որ, գիտութիւն սովորելով, կըր-
նանք առանց Աստուծոյ ալ ձեռք բերել, բայց չէ՞ որ ի-
րենց գիտին մէջ այն հաւկրպաչի՝ խելք ըստած բանն
ալ Աստուած է դրեր: Ուրեմն Աստուծոյ կըպարտինք մեր
բոլոր յառաջդիմութիւններ: Երկար իմաստասիրութեանց
եղևելու հարկ չի կայ: Բագուցիք նիւթապէս յառաջդիմած
են, ապրելու յոյսով ու հաւատքով լեցուած շատ վա-
րեալներ կուգան Բագու: Շատեր աղոնցմէ անգործ, պա-
րապ եւ, որոնցմէ միևնույն անգամ տեղացիք ձանձրոյթ
զգալով ինձմէ մարգարէութիւն կըխնդրեն այս տարագիր
ստապեալ ժողովուրդին համար: Ես ալ կըսեմ որ Աս-
տուծով ամենիք մի օր իրենց տեղերը կ'երթան եւ ձեր ալ

ձանձրոյթին վախճան կըլինի: Աստուած աշխարհի վրայ
մարդկային ընկերութեան աստիճաններ է սահմանել:
Հարուստ ու աղքատ ամեն երկրի մէջ ալ կայ: Ես Եւրօպա
շրջած եմ, եւ այն տեղեր աւելի նեղ դրութեան մէջ զը-
նուող աղքատներ տեսած եմ: Աղքատութիւնը անկարելի է
որ վերանայ աշխարհէն, ինչպէս եւ ողորմութիւնը: Քրիս-
տոսի աշակերտները կըսէին Մարիամ Մագքաղիկացիին
Քրիստոսի ոտները օծած իւղին համար քե, այդ իւղին
շիշը 300 տոբլի չափ արժեք ունէր, ինչո՞ւ իզուր վա-
նուեցաւ. Քրիստոս ալ կըսէ քե աղքատներ միշտ ունիք
ձեր մէջ, բայց զիս ամեն ժամանակ փոխելիք չունիք:
Կըսեսեմք որ աղքատներու մշտական գոյութիւնը Քրիստոս
ինքն ալ հաստատած է: Իրաւ ծուլութիւնը, արեւցութիւնը
եւ ուրիշ ասոնց նման վաստակութիւնները՝ աղքատ-
ութեան մայր են, բայց կան այնպիսիներ, որոնք այս վա-
ստակութիւնները չ'ունին, եւ աշխարհային քսուր պա-
սաւաններու ու անակրկիտ դժբաղդութեանց քերամք
ինկած աղքատացած են: Աղքատները, որոնք մարդու տեղ
չենք դնել, չենք գրար, կ'անարգենք՝ մեծ յանցանք է,
որովհետեւ անոնք քրիստոսի փոխներն են. Քրիստոս ինքն
ալ աղքատ էր. նա զանոնք կըսիրէր. Քրիստոսի աջով
նայելու եմք անոնց: Կըյորդորեմ ձեզ, սիրելի Բագուցի
ժողովուրդ, որ բարիք անելէն չի ձանձրանալ. շատ պարտ-
քեր ունիք կատարելիք. Աստուած ձեզ կարողութիւն ու յա-
ջողութիւն տալ:

Ուրիշ կ'ենք

Է՛հ, առայժմ այսչափ. ինչպէս ըսի՝ ժամանակ չու-
նիմ, ժամանակը վրաս ծանուցած է, շա՛ն եմ ծերացել:
Միևնույն հիւնզաքքի այստեղ եմ, դարձեալ կըխօսեմ: Մա-
նաւանդ դպրոցի սրահին մէջ՝ շա՛ն յարմար է խօսելու:
Ղեւոնդեանց տնիկ, երեքշաքքի օր, վարդապետներէն
մէկը պատրաստ կ'անէ: Եւ հիւնզաքքի, Վարդանանց տ-

նիկ օր, Երիցեան Գեորգ վարդապետը պիտի պատարագե-
նու քարոզ ալ խօսի: Հա՛, գիտե՛՛ք, տաճկաստանցի վար-
դապետներ շատ քարոզ կը խօսեն:

Է՛, հիմա ըսե՛ք՝ տեսնա՞մ, թե ինչ քանի հա-
մար կուզե՛ք որ աղօթե՛մ: Նախ, ամեն քանի ա-
ռաջ ու աւելի՝ խնդրե՛մք Աստուծո՛ւն Իր երկնային
արքայութիւնը: Յետո՛յ, հա՛, նաւթատերերի շատրուանե-
րը թող տոստ-տոստ կենան (կը ժպտի. ընդհանուր ծի-
ծաղ), վաճառական ու արհեստաւոր դասակարգին ալ
տոստ տոտոտուր եւ գործ, շա՛տ լաւ. բայց չի վերջացաւ,
չեւ կան ուրիշ դասակարգեր: Դասակարգ մը մանաւանդ
Հայոց աշխարհի պանդոխտներու, որոնք օտար աշխարհի
մէջ կը բնակուին: Աստուծո՛ւն Կարսէն միւսը երեւան
15,000 հոգի կը գտնուին, Անդրկովկաս 5—6,000, Տփլիս-
սը, Բագու եւ Ռուսաստանի միւս տեղերը գտնուողներն
ալ միասին հաշուելով ընդամենը միւսը 30—40,000-ի
կը հասնի: Այս գաղթականներ միշտ ինծի կ'ըսեն.—Ա՛խ,
Հայրիկ, ե՛րբ մեր տեղերը պիտի դառնան, կ'ուզեմք որ
այն տեղ մեռնինք, օտարութեան մէջ չեմք ուզեր մնալ...:
Աղոնց մէջ մեծատուն եղողներ ալ շատ կը գտնուին, ա-
նուն համար իրենց երկրի մէջ: Օրինակ մը ըսեմ ձեզի:
Մշոյ աշխարհի մէջ Մելիք Խաչոյի նահապետական ըն-
տանիքը կար, 70—80 հոգի է քաղկացած: Ահագին հար-
ստութիւններ կորուսած, իրենք բոլոր ցանուցիր եղած
էին: Այդ ընտանիքէն մէկը ներկայացաւ ինձ.—Զիս կը
ճանաչե՞ս, ըսաւ, Հայրիկ, Քո Սուրբ Կարապետ վանքը
եղած ժամանակդ Քեզ շատ անգամ մեր տունն եմք հիւ-
րասիրած, խորովածներ կ'երցունցած:—Ճանաչեցի զիմք,
եւ ա՛խ, սկսեցի շատ լինել: Հիմակ այդ մարդուն ըսե՛ք
զնա Բարախանի քանիք գործարաններուն մէջ. կը լինի՞.
նա որչափ ալ ինկած լինի, աւուր հացի կարօտ, դար-
ձեալ միշտ մեծ կը մնայ:

Պանդոխտներու համար աղօթեմք, որ Աստուծո՛ւն քա-
ջողէ անոնց վերադարձը:

Հրէայք Բաքոյնեմ ու Եգիպտոսէ դարձան. մաղթե՛մք
որ մեր պանդոխտներն ալ կարենան դառնալ իրենց
հայրենի պարտէս երկիրը...:

Աղաչեմք Աստուծոյ, որ խաղաղութիւն տայ աշխար-
հիս, եւ քանի որ այդ խաղաղութիւնը քաղաւորաց ձեռ-
քով կը լինի, անոնց արեւը կ'ակաղցնեն ու քաղցրացնեն:

Երբ եկեղեցիէն դուրս կ'երեւնայ Վեհ. Հայրիկը, տես-
նելով անհամար ժողովուրդը, որ անգագար «կեցցե՛ք Հալ-
րիկ» կ'աղաղակէ՝ ասաց.

Դուք կեցցե՛ք կը պոռայ, ընդհակառակ եմ. ի՞նչ կուզե՛ք
սալ ձեզ. քան մը յունիմ: Անտարան միայն ունիմ,
անտարանով կ'օրհնեմ ձեզ, եւ կը պատուիրեմ որ ժա-
ջան, աշխատասեր ու արդարասեր լինիք:

Այս օր եկեղեցիէն առաջ եւ յետոյ մինչեւ երեկոյ ներ-
կայացող անձանց թիւը հազարաւորներու կը հասնէր: Ա-
ռանձնապէս ներկայացան Գանձակի պատգամաւոր-հրաւի-
րակները, առաջնորդութեամբ իրենց յաջորդ՝ հայր Բագ-
րատ Թաւադարեանի: Մասնախումբի անգամները դարձեալ
ներկայանալով յայտնեցին թէ ամսոյս 10-ին, Ղեւոնդեանց
տօնին օր, ի պատիւ Իրեն մեծ ճաշկերոյթ մը տալու մը-
տադիր են: Նա շնորհակալ լինելով ասաց թէ.

Ի գուր է այդքան ծախս: Ես եկած եմ Բագու ո՛չ թե
մեծարուելու նպատակաւ, այլ իմ ժողովուրդը տեսնելու:
Աւելի շատ կը լինի այդ մեծ ճաշկերոյթը պատրաստե՛ք եւ
կերակրե՛ք բոլոր տաճկաստանէն գաղթող խեղճ կարոտեալ-
ները: Եւ այդ նպատակաւ ես իմ կողմէ կը նուիրում 100
րուբլի:

Երեկոյեան ժամ ութի միջոցներին ներկայացաւ պար-
սիկ դրամատէր աղա Թադիսե՛վ Վեհ. ընդունեց շատ սիրա-
լիւ կերպով, եւ նստած՝ երկար խօսակցեցան միասին զա-

նազան նիւթերու վրայ: Տեղւոյս օրիորդաց գիմնադիայի հայ ուսուցիչները ներկայացան և ընծայեցին մի գեղա-
կերտ գորգ, որուն մէկ ծայրին վրայ ոսկեզօծ տառերով
գրուած է «Ամ. Հայ. կաթ. ին՝ հայ ուսուցիչներէն»:

Երկուշաբթի օր, Վեհ. Հայրապետը առաւօտեան ժամ
11-էն ետք կը գնայ տեսնել նաւթահորերու աշխարհը
— Բալախանի:

Ճիշդ և ամեն բաժնի մէջ ոտտիկանական միենոյն
կանոնաւոր կարգապահութիւնը: Նա իւր ուղեկիցնե-
րով Բալախանի կը ժամանէ առանձին գնացքով: Այն
տեղ կը գիմաւորին զինքը տեղւոյն ոտտիկանապետը
և մեծարողներու առանձին հայ խումբ մը: Հայ բա-
նուորներու դասը, նաւթով սկսած շորերով ու գէմ-
քերով, սրտաշարժ ընդունելութիւն մը կ'անէ Հայ-
րիկին...: Տեղ տեղ կը բարձրանան կանանչ ոտերով հիւ-
սուած կամարներ, Բալախանի ճամբուն երկարութեամբը
միշտ կը լսուի «կեցցէ՛ Հայրիկ» յոյժ ոգևոր ազդակներ:
Հայրիկ չառ կը զգածուի խեղճ բանուորներու այս սրտա-
գին ցոյցերէն, — ու կը խոկայ...:

Մանթաշեանի նաւթահանքին առջև կանգ կ'առ-
նէ: Վեհ. Հայրապետը փոքր այց մը կուտայ այդ նաւ-
թահանքին ու կ'ուզուի, ըստ կանխորոշման՝ Նշք. Միր-
զայեանց նաւթահանքը: Երբ այս վերջիններու գործարա-
նէն ներս կը մտնէր, ըստ նախնական բարի սովորութեան,
գործարանի կառավարիչ պ. Սարգիսեանց արծաթեայ՝ ոս-
կեզօծ ավտէի մը վրայ գրուած, աղ ու հաց կը մատու-
ցանէ Վեհ. Այցելուին, և մի արծաթեայ՝ պսակ: Նա նաւ-
թահորերը ու գեռ նոր քանդուող հորերը մօտէն բոլորը
մանրախոյզ ուշադրութեամբ մը քննել գիտելէ յետոյ, կը

հրաւիրուի Կասպի ընկերութեան գրասենեակը, ուր ի պա-
տիւ իրեն սքանչելի ճաշակով ընդհանուր ճաշ մը պատ-
րաստուած էր: Այն ժամանակ ներկայացան և իւր աջք
համբուրեցին գործարանի բոլոր կառավարիչները, որոնք
օրհնելով յայտնեց միենոյն ժամանակ գաղափար մը ստա-
ցած լինելը նաւթարդիւնաբերութեան գործի մասին և յետոյ.

Դո՛ւք, ըստ, գրեթէ ամենիդ այ բարձր գործունեու-
թեան տէր մարդիկ էք, որովհետեւ գործին կը վերաբե-
րուիք գիտական հմտութեամբ: Բարձրագոյն ուսումնա-
րաններ ձեզ տրին բարձրակարգ մեծ նիւթ գիտութեան: Հա-
սարակ աշխատանքներ շատ կան. երկիրը կարո՞ւ է ձեզ
պէս հմուտ մասնագէտներու՝ արդիւնաբերութիւնը կասա-
րելագործելու համար: Կը ցանկամ որ դո՛ւք լինիք աւելի
յառաջադէմ գործողներ:

Ժամը ճիշդ երկուսին սկսեց ճաշը: Վեհ. բաժակ ա-
ռաջարկեց կայսեր կենաց, հետեւեալ խօսքերով. —

Դո՛ւք, Պարոններ, հարաւորած էք այս տեղ պատկեր
ձեր Հայրիկին: Բայց կայ մի պէտ, որու հոգածութեամբ
մեկի խաղաղ կ'ապրինք ու կ'օգտուենք մեր աշխատանքին
պատկերով: Նա գիշեր ցորեկ կը մտածէ իր հպատակնե-
րու ապահովութեան մասին եւ արդար օրհնակներով կը
կառաւարէ. նա՛ ինքն է օրհնի արդար Պէտք, մեր ա-
մենասիրելի Թագաւոր Կայսրը, Աստուծո՛ւն օրհնուած
Նիկորա Բ.-ը, որուն կենացը ես կը խմեմ եւ կ'աղօթեմ
առ Աստուած որ տայ Անոր երկար կեանք, որպէս զի կա-
րողանայ երկար իր միջոցաւոր հպատակները արդարու-
թեամբ կառաւարել:

Բոլոր ներկայք ոտքի կանգնելով քննիցս եռանդաւոր
«կեցցէ՛»-ներ գոչեցին: Յետոյ, Վեհ. Հայրիկը բաժակ
առաջարկեց դարձեալ, այս անգամ գիտէ՞ք որու... — աշ-
խատանքներու ու բանուորներու կենացը, սա խօսքերով.
Դո՛ւք կեանքի պայմաններով ապահով մարդիկ էք,

պարոններ, կ'ապրիք առասուրբեան մէջ, բայց ո՞վ է գիշեր ցորեկ ձեզ համար աշխատողը եւ ձեր հարսութիւնը աւելացնողը, երբ ոչ՝ բանուոր ժողովուրդը, որոնց դուք պարտաւոր էք: Բանուոր ժողովուրդը ձեզ իրենց աշխատեալքն ունի կեանք վաւել տալով, ինքը կ'ապրի կարոս. ո՞վ պէտք է մտածել անոնց վիճակին բարոյականութեան և անոնց զաւակաց կրթութեանը մասին, երբ ոչ՝ դո՛ւք, իրենց տէրերը: Ձեր պարտականութիւնն է անոնց վերաբերմամբ խորհիլ: Ես պիտի խնդրեմ ձեզմէ որ անոնց աւուր չէին վրայ տար կոպէկ աւելցնելու առաստաղներու մէջ: Անոնք են, վստահ եմ որ չէք մերժեր:

Ներկայ եղող բոլոր գործարանատէրեր խոստացան հաճութեամբ կատարել Վեհ. Հայրիկի ցանկութիւնը: Յուսալի է որ միւս բոլոր գործարանատէրերն ալ այս բարի օրինակին կը հետեւին:

Դարձեալ առանձին շողեկանքով, Բագու վերագարձաւ երեկոյեան, ժամ վեցի միջոցներուն:

Աւարտութեամբ կ'արձանագրենք որ, այս օր Բալախանի, ի պատիւ Վեհ. տրուած ճաշի միջոցին, հայ նաւթատէրեր խոստացան իրենց այս օրուան ունեցած նաւթի արդիւնքը ընծայել Վեհ. Հայրապետին՝ բարենպատակ արամադրութեան:

Պ. Առաքել Ծատուրեան, Բալախանի իւր նաւթարդիւնաբերութեան բաժնէն կը յատկացնէ՝ ամբողջ մի շաբաթուան հասոյթը, ի յիշատակ Հայոց Հայրիկի Բալախանի այցելութեան, իշխածնայ ու երուսաղէմի վանքերուն, յանուն առաջինի պայծառութեան և վերջինի անսպառելի... պարտուց բարձման օժանդակութեան: Եւ այս կարեւոր ընծայաբերութիւնն այս երկու՝ Հայոց մայր վանքերուն ամեն տարի, մշտնջենապէս, փետրվարի 9-էն—15: Պ. Ա. Ծատուրեան Վեհ. Հայրիկի առջև հրաւիրեց իւր եղբոր որդւոյն՝ պ. Յովհաննէս Ծատուրեանին, որ ծուկ

չօրհնով երգուեց իւր հօրեղբոր ուխտը սրբութեամբ կատարել՝ անոր վախճանէն յետոյ ալ:

Այս օրուան Բալախանի նշանաւոր ճաշի միջոցին օգտակար հարց մալ ծագած էր. պ. Ագամեանը առաջարկած էր որ ի պատիւ Հայրիկի գալստեան՝ բաց անել Բալախանի մի ձրի ընթերցարան, ամեն աղգէ գործաւորաց համար, առանց կրօնի խտրութեան: Առաջարկ որ եռանդեամբ ընդունուած էր: Պ. Ծատուրեան ձրի ընթերցարանի գործին ի նպաստ, պատրաստակամութիւն յայտնեց նուիրել 1000 ռուբլի: Յանկալի էր որ կարելի եղածին չափ շուտ իրագործուած տեսնուէր Բալախանի ձրի ընթերցարանին հրաշալի գաղափարը:

Երեքշաբթի, առաւօտ՝ գնաց եկեղեցի, օրուան նշանակալի տօնի պատարագին ներկայ գտնուելու: Չինայելով լուր օրուան, յոգնախուռն բազմութիւն: Պատարագին է է արժ. Տ. Կորիւն վարդապետ: «Հայր մեր»-ի ժամանակ նա առանց բեմ բարձրանալու, անսպասելի կերպով, զարգարուն ամպհովանոյն տակէն դուրս գալով եկաւ կանգնեցաւ դպրաց դասուն մէջ տեղ, ժողովրդեան առաջն ու մօտ:

Ու խօսեցաւ Ան քաղցր յուզումով, կէս ժամու չափ Ղեւոնդեանց օրինակելի մեծ քահանայից արժանաւոր դրուաթիւն անելով, անոնց նահապետութեան սրտայոյգ պարագաները պատեց, հոգիներու հաղորդակցող՝ իր պարգուքեան մէջ անհամեմատ բարձր ու վեհ նկարագրութեամբ մը: Յարեց քէ, Հայ. եկեղեցւոյ հիմը արդէն դրուած ու կազմուած է՝ նահապետ Առաքելներու, ընտիր ընտիր Հայրապետներու ու մարտիրոսներու նուիրական, սուրբ անիւններով, անգին արիւնով ու կենդանի՝ պատեց իր-

շատակներով: Ասաց թէ Հայ. եկեղեցւոյն համար մինչեւ հիմակ նոյն իսկ դեռ հարիւրաւոր, հազարաւոր ու բիւրաւոր վկաներ անխնայ կը նահատակուին...: Յորդորեց ժողովուրդը որ սիրեն եկեղեցին, եւ հոգեւորականութեան ուղղելով խօսքը, մաղթեց, որ միշտ մնան իրենց կոչման բարձրութեան վրայ: Աղաչեց ու աղօթեց ի վերջոյ հոգեբուդիս խորունկ հառաչանքներով, որ Աստուած Հայ. եկեղեցւոյն գրաւով Հայ ժողովուրդը աշխարհին այցելութիւն անէ, որուն կարոտագին կը կարօտի...

Երեկոյեան ժամը 3-ին, Նորին Վեհափառութիւնը փափազ ունեցաւ և դնաց այցելել, Բիբի-Հէյրաթ անգլ. Վիշառ ընկերութեան վերջերս՝ 24 ժամուան մէջ 400,000 փութի չափ նաւթ խփել սկսող համբաւաւոր նաւթահորը: Ընկ. գլխաւոր կառավարիչ պ. Շումախէր, արծաթեայ ափսէի մը վրայ դրուած աղ ու հաց մատոյց Վեհին՝ երբ նաւթահորը մտաւ: Պ. Շումախէր նոյնպէս ընկերութեան կողմէ ուրախութիւն ու շնորհակալութիւն յայտնեց որ բարեհաճած էր իր երջանկաբեր այցելութեամբ պատուել զիրենք: Վեհ. Հայրապետը օրհնեց բոլորին, և դիտեց ֆօն-դէնը մօտէն: Յետոյ նախընթրիք մը տրուեցաւ, որու միջոցին պ. Շումախէր պատիւ ունեցաւ բաժակ առաջարկել Վեհին կենացը, ասելով. — խմե՛նք մեր «պաշտելի Հայրիկի» (Հայերէն) կենացը, որ բոլորը յոանկայս «կեցցէ՛ Հայրիկ» գոչելով ըմպեցին:

Վիշառ ընկերութիւնը Վեհ. Հայրապետի տրամադրութեան ընծայած է 15,000 ռուբլիի գումար մը. նոյնպէս նուիրած է Բագուի Մարգասիրական ընկերութեան 5,000 ռուբլի և 5,000 ալ՝ պ. Նահանգապետին՝ ի նպաստ տաճկահայ կարոտեալ գաղթականաց:

Երէկ, մինչև երեկոյ Վեհը՝ վեհարանն էր, և շարունակ առանձին ու հաւաքական այցելութիւններ կ'ընդունէր:

Այս օր, հինգշաբթի, Վարդանանց տօնը, իջաւ առաւօտուն եկեղեցի: Հանդիսաւոր պատարագ, որ կը մատուցանէ դեր. տ. Գէորգ ծ. վարդ. Երիցեան: Օգին պէս՝ ժողովուրդն ալ կ'անձրիէ դէպի եկեղեցին, ուր կանգնելու տեղ չէ մնացած:

Գերապատիւ պատարագիչը խօսեցաւ օրուան մեծ տօնի նշանակութեան վրայ, բաւական երկար: Պատմեց ան թէ՛ Վարդանանց դարուն՝ Պարսից բռնութիւններն ու հալածանքները ինչ աստիճան յառաջացած էին դէպի հայերը, որմէ պատերազմը առաջ կուգայ: Սրտախօս՝ աղու Եղիշէն, այդ պատերազմին յիշատակութեան կենդանի վկան է, որ մեծ յուզումով, արցունքը աչքերուն, աներկիւղ հոգւով զինուած, կը դեղերի ու կը դիտէ բոլոր անցադէպերը: Քրիստոնեայ հաւատքն ու կրակապաշտութիւնն է որ դէմառդէմ, կուրծք կուրծքի կը կռուին: Ահե՛ղ է այդ ճակատամարտ...: Պատերազմի դաշտին վրայ, Ղեռնդեան տիպար քահանաներ, խաչն ու սուրը ձեռքերնին, իրենց պատերազմիկ հօտին քաջաբերութիւն կը կարգան: Պարսից դէմ դիւցադնաբար կռուողները միայն երիտասարդներ չեն, ծերեր ու տղաքներ ալ կան, ամենքն ալ յանուն ազգին ու եկեղեցւոյն պաշտպանութեան, փափկասուն տիկիներն ու նազելաչաւ օրիորդներ միևնոյն սուրբ գաղափարով տոգորուած, ընդհանուր համերաշխութեամբ, բոլորը մի սիրտ ու մի հոգի եղած: Ու փրկութեան յաղթանակը վաստակած, կ'իյնան անոնք երկիր, իրենց արիւնքով դաշտին անթառամ ծաղկունքները կարմիր ներկելով, հոգւով անմահացած, երջանիկ...:

Երջանկութեան վրայ խօսելով հայր սուրբը, ասաց թէ՛ աշխարհի վրայ նիւթական առաւելութեանց մէջ չի կա-

յանար երջանկութիւնը: Այլ՝ երջանիկ է այն, որ իւր խա-
չը ուսին ճշմարտութեան համար կը հալածուի ու կը տա-
ռապի: Երջանիկ է ա՛յն՝ որ դէպի իր նմանները ունեցած
պարտականութիւնները կը կատարէ: Երջանիկ է այն, որ
զոհողութեան գաղափարին զինուորն է, միշտ անընկճելի
ու արիւ: Մէկ խօսքով, ասաց, երջանկութիւնը կը կայանայ
այն ամէն բաներուն մէջ՝ որոնք մարդն Աստուծոյ կը մօ-
տեցնեն, վասն զի երջանկութեան կեդրոնն է՝ Աստուած:

Իբրեւ երուսաղէմի միաբան՝ յեշեց երուսաղէմը, ուր
Վեհ. Հայրապետն ալ եղած է երկար...: Ասաց թէ այդ-
պարզ, անպաճոյճ ու անշուք՝ Քրիստոնէութեան մայր քա-
ղաքին վեհութեան ու բարձրութեան ո՛չ Բարիզը, ո՛չ Լոն-
տոնը, և ոչ մի Եւրոպական մայրաքաղաք իրենց բոլոր ա-
րուեստական ճոխութիւններով ու շքեղութիւններով կըր-
նան հաւասարիլ: Այդ սուրբ երկիրը, երկնային անմահ
հաւատքին աննխթական գանձերը կը պարունակէ իր մէջ՝
Բագուն, ասաց, անբոյս, չոր ու ցամաք տեղ մը, մարդոց
համար ի՞նչ չափ նշանակութիւն կրնար ունենալ, եթէ
իւր դեանի խաւերուն տակ նաւթի արդիւնաբերութեան
աղբիւրները չ'ունենար:— Կը ցանկամ ու կը մաղթեմ սի-
րելի Բագուցիներ, շեշտեց ի վերջոյ, որ ամենքդ ալ բաղդ-
ունենաք այցելել երուսաղէմը, Աստուծոյ շրջած տեղերը,
տեսնե՛ք, զգա՛ք ու ապրի՛ք:

«Տէր ողորմեայ»-ն շատ յուզիչ ու տպաւորիչ էր...:
«Ազգիս հայոց սէր միութիւն» հայցուեցաւ: Արգարեւ կը
պակսի հայոց մէջ սէրն ու միութիւնը...:

Ի վերջոյ հոգեհանգստեան հանգիսաւոր պաշտօն,
ընդ վեհ նախագահութեամբ Ն. Ս. Օծութեան:

Երեկոյեան, մութը վրայ առած էր, երբ Վեհ. Իւր
ուղեկիցներով բարեհաճեցաւ գնալ այցելել պ. Կ. Լալա-
յեանցին, տան, չի կրնալով մերժել այս վերջնոյն արած
թախանձադին ազաշանքները: Այն տեղ ի պատիւ իրեն

պատրաստուած էր ճաշ, որուն, ներկայ կը գտնուէր ի
մէջ այլոց՝ նաեւ պ. Նահանգապետը: Բաժակներ առա-
ջարկուեցան, Վեհ. Հայրապետէն՝ Նորին Կայսերական Մե-
ծութեան, պ. Նահանգապետէն՝ Նորին Ս. Օծութեան, և
փոխադարձաբար Վեհ. Էն՝ պ. Նահանգապետին կենաց:

Վերագարձին՝ Նա շուտով հանգստացաւ, հետեւալ
օրը ճամբորդ լինելուն պատճառաւ:

Ուրբաթ:

Վերջին օրն է Վեհ. Հայրապետի Բագու մնալուն:

Տաճկահայ կարոտ գաղթականներն ալ ներկայացան
իրենց վաղեմի գորովազեղ ու սրտի սիրելի Հայրիկին:
Ծերունի՝ բարեգութ Նահապետը իր տարապայման յուզումը
ու արցունքը զսպել ջանալով իտեա անոնց ողորմագին վի-
ճակին, կը ջանար գերազոյն ճիգով մը անոնց խոր ցաւե-
րուն ու կսկծագին վիշտերուն սահման մը դժել...: Կը
մխիթարէր ու կը յուսադրէր զանոնք ասելով թէ յոյս ու-
նի, որ շուտով պիտի կարողանան վերադառնալ իրենց հայ-
րենի ու մայրենի երկիրներ, այն տեղ դարձեալ ըստ ի-
րենց նախնի բնական սովորութեան աշխատիլ ու ապա-
հովաբար ապրիլ...:

Կէս օրին, փափաք ունեցաւ գնալ այցելել ուսաց
նորաչէն եկեղեցին, որ տակաւին աւարտած չէ ներքին
կազմակերպութիւնները:

Փոխ. Նահանգապետն ու եկեղեցին շինող ճարտարա-
պետը եկեղեցւոյն արեւմտեան մայր դրան առջև՝ ընդ ա-
ռաջ ելան և ներս առաջնորդեցին խորին մեծարանօք զինքը:

Եկեղեցին գրտով թէ ներսով, ստուգիւ գովական ճար-
տարապետութեան գեղեցկագոյն նմոյշ մ'է, սոսկավիթխար
զանգուած մը, որ պետութեան միջոցներովը տարիներէ ի
վեր կը շինուի կը շինուի՝ ու չի վերջանար:

Նա եկեղեցւոյն ներքին բոլոր մասերն ու բաժանմունքները շրջեցաւ, զննեց բոլոր առարկաները մօտէն մանրամասն և իւր հիացումը յայտնեց, մասնաւորաբար, գեղաշէն հսկայ խաչկալներուն, որոնք մարմարէ շինուած են:

Մօտաւորապէս կէս ժամ տեւեց պտոյտը: Եւ դուրս գալով եկեղեցիէն՝ վերադարձաւ վեհարան:

Ժամը մէկն էր, երբ պ. Նահանգապետը եկաւ բարի ճանապարհ մաղթելու:

Տեսակցութիւնը յոյժ մտերմական ու սիրալիր էր:

Վեհը շնորհակալութիւն յայտնելէ յետոյ քաղաքն իրեն այսպէս համակրական ընդունելութիւն անելուն համար, յիշեցուց ու յանձնարարեց մասնաւորապէս պ. Բօգէին՝ որ կարելի եղածին չափ շուտ կարգադրուէր՝ Սաղիանի ու Բագու քաղաքին հայոց նոր եկեղեցեաց շինութեան խընդիրները, որոնց պէտքը անհրաժեշտ դարձած է:

Պ. Բօգէն փութաց պատասխանել թէ՛ ամենայն սիրով պատրաստ է հարկ եղած կարգադրութիւնները կատարել, և թէ մանաւանդ այսուհետեւ ալ միշտ նորին Վեհափառութեան յանձնարարութիւնները հաճութեամբ աւանդաւորելու և ամեն պարագայի կատարելու պատրաստակամութիւնը յայտնեց:

Տեսակցութիւնը տեւեց գրեթէ քսան վայրկեան: Եւ վերջին անգամ պ. Նահանգապետը Վեհին Այլը համբուրելով ու օրհնուելով հրաժեշտ առաւ և մեկնեցաւ:

Սա ստոյգ է որ, Վեհ. Հայրապետը կը ցանկար աւելի երկար մնալ Բագու, բայց, գլխաւորաբար երիցեան հայր սուրբի եպիսկոպոս ձեռնադրուելու հարկը բոլորովին անհրաժեշտ դարձած լինելով՝ ստիպուեցաւ այսպէս շուտով հեռանալ: Բագուէն կ'երթայ Գանձակը այցելելու, ուր տեղ ևս երկու-երեք օր մնալէ յետոյ՝ կ'ուղևորի ուղղակի Ս. Էջմիածին:

Վեհ. Հայրապետին Բագու մնալուն իբրեւ վերջին օրը,

մինչև երեկոյ, մանաւանդ ժամը երեքէն յետոյ, այն ամեն փափաքողներ, որոնք չէին կարողացած Հայրիկին ներկայանալ և Սուրբ օրհնութիւնը առնել, կուգային գունդագունդ, և առանձնապէս ու հաւաքաբար իրենց բաղձանքը կը լեցնէին:

Հետզհետէ կը սկսին հաւաքուիլ Բագուի բոլոր ազգային յայտնի անձնաւորութիւնները վեհարան:

Նա մասնաւորապէս իւր մօտ կոչել խնդրեց՝ ոստիկանապետ պ. Վոլկօնսկին, որուն ասաց.—

Այս քանի մը օրեր, որ ես կը գտնուիմ Բագու՝ Ինձ զամացուց այն օրինաւոր կարգապահութիւնը որ կը տիրէ ամեն կողմ, ուր որ ես գնացի: Համոզուեցայ որ այդ բոլորը ձեր եռանդուն գործունէութեան շնորհիւ է: Ես բնաւ չեմ մոռնար ձեզ: Կ'օրհնեմ ու կ'աղօթեմ առ Աստուծ, որ ձեզ տալ երկար կեանք, որով կարողանաք երկար՝ այս պէս հաւատարմութեամբ ու արքունութեամբ ծառայել հայրենիքին: Եւ նուիրեց իշխանին՝ մի թանկագին մատանի:

Իշխան վոլկօնսկին իւր ամենախորին շնորհակալութիւնը յայտնելով՝ համբուրեց ջերմապէս Ն. Ս. Օծութեան Այլը: Նա ևս համբուրեց իշխանին ճակատը:

Առանձնապէս ներկայացաւ նաեւ գերման. պ. Շու-մախէր, որ բարի ճանապարհ ցանկաց՝ իւր «պաշտելի Հայրիկ»-ին, և անոր օրհնութիւնը ստացաւ:

Էն վերջ ներկայացան կարգադիր մասնախումբին պատանդամները:

*
* *

Գիշերուան ժամը տասներկուսն է:

Ահագիլ ցուրտ քամի մը Բագուն կը սասանէ ու կը դողդղացնէ:

Լապտերներու լոյսով դուրս կուգայ Վեհը վեհարանի դռնէն իւր ուղեկիցներով, գնալու կայարան:

Կը նստի իւր կառքին մէջ, որուն դռնակը կը փա-

կուի: Երկու կարմրազգեստ շաթիրները, գլուխնին մորթէ սպիտակ գտակներով, ու ձեռքերնին բռնած՝ Հայրապետական ասաներով, այդ աղօտ մթութեան մէջ՝ խորհրդաւոր այլ համապատկեր մը կը գծգծեն դիտողի աչացն ու զգայնութեան առջեւ...:

Խումբին հետեւող բազմաթիւ կառքեր կան:

Կայարանը արդէն լեցուած է երկսեռ բազմութեամբ, որոնք եկած են Հայրիկին ճամբելու:

Կայարանի Կայսերական սենեակներէ միոյն մէջ կը սպասէր քողաքազուխ պ. Բեւեռասկին, դումայի՝ անդամ պ. Սաֆարեանի հետ:

Պ.պ. Բեւեռասկի և Սաֆարեան մաղթեցին Վեհին՝ ողջ երթ որ շնորհակալ եղաւ և օրհնեց զիրենք:

Յետոյ՝ Վեհ. Հայրապետը առաջնորդուեցաւ առաջին կարգի այն մասնաւոր վակօնատներ, որ Իրեն համար վերապահուած էր, սովորական գնացքին ետեւ կողմերը:

Վեհ. Հայրապետի Բագուէն գիշերով մեկնելուն պատճառը այն էր որ, յաջորդ օր Գանձակ՝ ցորեկին հասնի:

Շոգեկառքը մեկնելու ազդարար՝ երկրորդ զանգակը կը հնչէ:

Ժողովուրդը բլադֆօռմին վրայ խոնուած է:

Վեհափառը առաջ կուգայ Իւր՝ պատուհանները վարագոյրով ծածկուած վակօնէն, և դռնակին մօտ կանգ առնելով Իւր վերջին օրհնութիւնն ստանալ փափաքող բազմութեան որոշ կերպով կ'արտասանէ հետեւեայր, հակիրճ, Հայրիկին յատուկ եզոզ ոճով.

Է՛հ սիրելի Բագուցիներ, մնաք բարով: Շնորհակալ եմ ձեր Ինձ արած սիրալիք ընդունելութեան համար: Ես կ'երթամ, Իմ վերջին հրաժեշտս հետ օրհնութիւնս կուսամ ձեզ, եւ կրկին կը պատկերեմ, ինչպէս Քրիստոս Իւ աշակերտներուն, որ սիրէի զիրար, համեմատութեամբ ապրի՛մ՝ ձեզ քջապատողներուն հետ, քանի որ ամենքս ալ

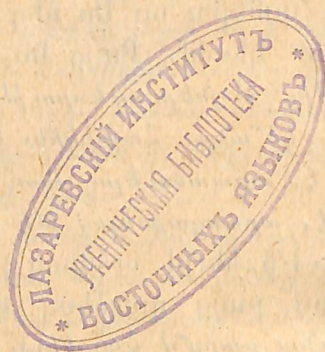
հպասակներ ենք մէկ քաղաւորի, որուն խնամաստարութիւնը՝ ամենուն վրայ հաւասար է: Աստուած ձեզ փորձանքներէ ազատ պահէ: Աստուած այս ձեզ յաջողութիւն. ձեր յաջողութիւնը Իմն է. առանց ժողովրդի յաջողութեան Հայրիկը Հայրիկ չէ...: Ինչպէս որ դուք զԻս կը սիրէի, այնպէս ալ ես ձեզ կը սիրեմ: Կը ցանկամ ձեզի երկար կեանք. Բայց ես ալ կուգեմ երկար կեանք...: (Անթիւ ձայներ ոգեւորութեամբ կը գոչեն. կե՛անք Հայրիկին, կե՛անք Հայրիկին: Ան՝ անպատմելի կերպով զգացուած է, արտասուելու մօտ. ձեռներուն հետ գլուխն ալ կ'օրօրցնէ, արայայտելով թէ ուրախութիւն և թէ արտամութիւն...): Է՛հ, հերիք, օրհնեալ լինիք, մնաք բարով: Հայրիկ կ'երթայ, բայց դարձեալ կուգայ: Ձերմագին աղաղակներ. «գնա բարո՛ւ Հայրիկ»):

Գ. զանգը հնչած է արդէն, որուն արձագանքը ամենուն սրտերը կը թրթռացնէ...:

Հայրիկ ներս՝ Իւր խցիկն է քաշուած այլ ևս:

Ու, վայրաշարժը կը սուլէ վերջին անգամ, կը շարժի, գնացքը ճամբայ ելած կը յառաջանայ, կը հեռանայ, դեռ «կեցցէ՛ Հայրիկ» ձայները՝ օդը կը թնդացնեն:

Հայրիկը մեկնեցաւ: Անոր գնացքը անհետացաւ կէս գիշերուայ թանձր մթութեան մէջ: Ալ չ'երևար Հայրիկը, գնա՛ց, բայց Իւր քողքը անմոռանալի յիշատակը, Իւր լուսաշող գէմքի լուսաւոր, պայծառ ու Վեհ տպաւորութիւնը մնաց սրտերու մէջ, խոր, անշնչելի:

30 MAY 2013

1
3

22069

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0465713

